

ját magát, mindig tesz-vesz hoszszúfaluhegyi házikójában. Érdeklődése a történelem és a magyarság sorsa iránt töretlen.

IRODALOM

JOHNSON, PAUL: *A modern kor. A huszadik század igazi arca*. Budapest, 2000.

MADARAS JENŐ: *Hamvazószerda. Műegyetemisták a drezdai tűzviharban*. Budapest, 1993.

TANTALICS BÉLA: *Zalai levették a második világháborúban 1944-45*. Lenti, 2004.

JEGYZETEK

¹ Tantalics: i. m. 24–28.

² Tantalics: i. m. 36

³ 250 000 ember halt meg egy éjszakán. *Magyar Szó*, 1966. február 20. szám, 9. Ujvidék.

KEPÉNÉ BIHAR MÁRIA–LENDVAI KEPE ZOLTÁN

T Í K A

LUCIUS IUNIUS MODERATUS COLUMELLA:
A mezőgazdaságról. Ford., jegyz., utószó:
Hoffmann Zsuzsanna.
Szeged, 2005, Lectum Kiadó.

A Lectum Kiadó által megjelentetett kötet az egyik legnevesebb római mezőgazdasági szakíró, Columella sokat olvasott művét adja közre. A hispaniai származású szerző, kinek életéről csak kevés adatunk van, a római császárság I. századában élt, nagybátyja biztatására kezdett gazdálkodni, s barátai ösztönzésére vált szakíróvá.

A mezőgazdasággal foglalkozó írók munkáinak sorában Columella műve M. P. Cato, M. T. Varro és Vergilius művei után századokon keresztül a legismertebb és legtöbbet forgatott agrárirodalomnak számított. Ez a sok töredéket hagyományozó latin próza egyik legteljesebb munkája, ami terjedelmében talán a ránk maradt leghosszabb, a maga csorbítatlan egészében fennmaradt prózai szöveg. Teljessége azonban nem csak szövegének egészét jelenti, hanem elmondhatjuk, hogy ez az egyazon témáról szóló tanulmányok legter-

jedelmesebbike. Columella, mint Bevezetésében hangsúlyozza, a mezőgazdaságot nem pusztán foglalatosságnak, hanem Catóhoz hasonlóan erkölcsformáló erőnek is tekinti, s ugyanazt az értékrendet szeretné visszaállítani, ami a korai köztársaságra volt jellemző. Fájón nehezményezi az istenek által a rómaiakra ruházott tudás elértékellenedését, a birodalmi áruk versenyében az itáliai mezőgazdaság hanyatlását. A helyzetet változtatandó tárja olvasói elé az intenzív gazdálkodást propagáló munkáját, hogy őt idézve „szakértelemmel, befektetéssel és munkakedvvel” ismét virágzó gazdaságok tegyék Rómát gazdaggá. Ő maga sem volt munkakedv híján, s munkája a szükséges szakértelem forrásául szolgált a befektetéssel bíróknak.

A mezőgazdaságról (*Rei rusticae libri XII*) tizenkét könyve felosztásában és logikájában Varro és Vergilius munkáit követi, azaz először a földművelésről, majd az állattenyésztésről szóló ismereteket taglalja. Elődeinek munkáihoz hasonlóan még logikusabban és következetesebben építi fel művét. Az első öt könyv a földműveléssel foglalkozik. A legalapvetőbb ismereteken

– mint a körültekintő birtokvásárlás, a birtokállományhoz tartozó víz, épület, bérlők, rabszolgák kérdése – túl, a paraszti kristálytisza logika szerint a talaj és talajművelés felől halad az egyre magasabb növényzet, a gabona, a zöldség, a bokrok és fák, illetve a hozzájuk tartozó mezőgazdasági tudnivalók kifejtése felé. Talajtana, a trágyázás és a pillangósok talajjavító hatásának megfigyelései a legmodernebb növényökológiai rendszerek alapjait szolgálhatnak. Ennek a résznek a legbecesebb darabjai a szőlőművelésről szóló könyvek. Columella ezen a téren maga is a legelismertebb szaktekinetlynek számított, számos, a telepítés és gondozás terén szerzett újítása és személyes tapasztalata kiemeli az antik szakírók közül. A legaprólékosabban és igen nagy meggyőző erővel értekezik arról, hogy miért és hogyan lehet a mezőgazdaság legjövödelmezőbb ágazata a szőlőművelés. A hatodik–kilencedik könyv az állattenyésztés ismeretéről. Itt a földművelő ismeretekkel ellentétben a legnagyobbtól a legkisebb felé halad, minden bizonnyal a legősibbtől az újdonságok felé, hiszen Itália nagyállattartásáról, a szarvasmarha-tenyésztéséről volt híres már a legendás herculesi időkben is, s a kisebb fajok később kerültek tömegesebb tenyésztésre. Tárgyalja az állatok háziiasításának, betanításának, etetésének, gondozásának kérdésein túl az állatápolás és az állatgyógyászat alapkérdéseit is. A hagyományos formák mellett itt helyet kapnak a korábbi időkben nem ismert vagy kevésbé ismert tenyésztési ágazatok; a haltenyésztés, a vadtartás, a vízi szárnyasok tenyésztése és a méhészet is. A vergiliusi sorrendet követve az eredetileg tíz könyvre tervezett mű végén található a kertészetről írt könyv. Ez, miként Vergilius munkája, verses formában egészíti ki a tanulmányt az elődje művéből kimaradt fejezetekkel. Az így is kerek, egész tanulmány végére tapasztalatai és kortársainak megválaszolt praktikus kérdései fűzetik a szerzővel a tizenegyedik és tizenkettedik könyvet, amelyben

most már prózában értekezik a kertészetről, illetve a vilicus (felügyelő) és a vilica (gazdasszony) feladatairól. A tizenegyedik könyv igazi csemegéje a január 13-val kezdődő, az év napjaihoz fűzött „parasztnaptár”, ami csillagászati és meteorológiai megfigyelések alapján határozza meg az elvégzendő feladatokat. A tizenkettedik könyv pedig a gasztronómia iránt érdeklődők figyelmére is igényt tarthat, mivel taglalja a mezőgazdasági termények tartósítását, a különböző befőttek, ízesítők, sör, bor és ecet készítésének fortélyait.

Columella a mezőgazdasággal való foglalatosságot nem pusztán munkának, hanem magasabb rendű tudományos foglalkozásnak tekinti. Rendkívüli erőssége, hogy bár a filozófia rész tudományai, mint a csillagászat; a szaktudományok, mint a talajtan, meteorológia, vagy botanika; a gyakorlati ismeretek, az ültetés, növénygondozás; a közgazdaságtan, mint a termelés és értékesítés, s mellettük még számos tudományág is megjelenik a munkában, műve mégsem elvont ismeret-halmaz, hanem a mindennapokban jól hasznosítható, gyakorlati ismeretek és tanácsok tárháza. Ennek magyarázata, hogy önmaga a mezőgazdaság ősi tudományának egyik legjobb szakembere volt, aki művét nem csupán könyvtári forrásokra, hanem gyakorló gazdák ismereteire és tapasztalataira, saját gyakorlatára építette. Ezért emelkedik ki a szőlészetről és borászatról írott rész a magas színvonalú mű fejezetei közül is, hiszen saját Caere, Ardea és Carseoli melletti birtokainak művelési tapasztalataira, szomszédainak gyakorlatára és megfigyeléseire is alapoz. Columella mind az elméleti, mind a gyakorlati ismereteket önálló véleménnyel, sikeresen alakította és alkalmazta, s tette munkáját a korabeli mezőgazdaság minden kétséget kizáró, egyetemlegesen elismert gazdasági alpművévé.

A *Rei rusticae*, mint filológiai forrás is igen értékes. Ez a mű számos, Columella korában jól ismert és elismert hasonló

szakmunkára támaszkodik, s hivatkozásaiban megőriz belőlük olyan részleteket is, melyek mára már elvesztek. Az általa hivatkozott szerzők a római természettudományos ismeretek legfőbb forrásainak tekinthetők. Róma mezőgazdasági irodalma egyes kutatók véleménye szerint a carthagói szakírók munkái nyomán született meg. Így természetes, hogy Columella egyik fő forrása a carthagói szakteknitély, Mago volt, kinek mára elveszett munkáiból talán a legtöbbet ő őrzött meg. Másik fő forrása A. Cornelius Celsus átfogó tudományos enciklopédiája volt. A római mezőgazdasági szerzők közül számos auctorra, így a legismertebbekre, mint M. P. Catóra, M. Terentius Varróra egyaránt hivatkozik, mellettük előkerülnek a kevésbé ismertek, mint a két Saserna, Iulius Atticus, Iulius Graecinus, Tremellius Scrofa munkái, illetve a mezőgazdasággal csak érintőlegesen foglalkozó Vitruvius, Hyginus, Vegetius, id. Plinius művei is. A görög szakírók közül ismerte és használta Cicero Xenophón Oikonomikos című munkájának fordítását.

Columella művének további erénye, hogy minden szakszerűsége mellett is élvezetes olvasmány. Ékesen szóló latinsággal, ragyogó stílusban megírt könyvei úgy közölnek ismereteket, hogy közben szerzőjük olvasmányos tud maradni, s teszi mindezt anélkül, hogy nem esik a korabeli szóalkotató irodalom csapdájába, nem kalandozik el tárgyától, mégis fenntartja olvasója érdeklődését. Ennek titka pedig Columella magával ragadó lelkesedésében rejlik.

A mezőgazdasági ismeretek közlése nyomán szemünk elé rajzolódik az okos és körültekintő gazda, a virágzó római gazdaság, a búzavetések, szántók és legelők, a nyájak, a villák környéke. Ismerős és ismeretlen módszerek, növények, fortélyok, egyszóval betekinthetünk a rómaiak vidéki hétköznapijaiba, hogy közelebb kerülhessünk ehhez a régmúlt világhoz. Columella munkája sokszoros érték, szaktudományos ismeretein

túl a filológia, és a művelődéstörténet egyik elsőrangú forrása is.

A mű modern fordítása már régen hiányzott az antik irodalommal foglalkozók és az azt kedvelők könyvespolcáról. Annak ellenére, hogy mezőgazdasági szakíróink egy korábbi nemzedéke maga is jól ismerte latin eredetiben a művet, magyar fordítása, eltekintve Fábrián József református lelkész és gazdasági író 1819-ben megjelentetett, veretes XIX. századi magyarsággal átültetett szövegétől, nem volt. Modern fordításai csak néhány szövegrészletre terjedtek ki, mint pl. a Borzsák István által fordított részek A császári Róma, vagy Maróti Egon fordításai a Rabszolgák az ókori Rómában c. szöveggyűjteményekben.

Hoffmann Zsuzsanna fordítása igen gondos és alapos munka. Szép stílusa ellenére szaktudományos mű lévén nem volt könnyű a speciális szakirodalmi anyag magyarrá fordítása. Az aprólékos műgonddal készült fordítás megőrzi Columella szakavatott pontosságát, de ugyanakkor visszaadja az előadásmód könnyedségét és olvasmányosságát is. Figyelemreméltó szakmai siker a szaktudósi szókincs pontos magyarítása, s igazi stilisztikai bravúr az antik szöveget élő magyarságúvá tenni úgy, hogy annak régies íze egyáltalán ne zavarja a mai olvasóközönség ízlését és igényeit. A tizedik könyv Columella által írott, vergiliusi magasságokba ugyan nem emelkedő hexameterének fordítása Nagyvilás János munkája.

A *Rei rusticae* tizenharmadik fejezetét Columella: A fákról c. rövidebb, fiatalkori műként keletkezett, és a nagy összefoglalásba is beleillesztett tanulmánya jelenti, melynek szövege Hoffmann Zsuzsanna egy korábban megjelent fordításának még pontosabbá tett változata.

A szöveget a fordító jól használható, pontos magyarázó lábjegyzetekkel, mértékegység-táblázatokkal, valamint mellékletként illusztráló-magyarázó rajzanyaggal látta el.

A művet utószóként záró tanulmány átfogó képet ad a szerzőről és műveiről, a *Rei rusticae* forrásairól és szöveg hagyományozásáról.

A szegedi Lectum Kiadó által elegáns kötésben, szép tipográfiával megjelentetett, gondosan tördelt, igényes nyomdai munkával készült kötet méltó kiadása ennek a szerzőnek és műnek. A fordító és a kiadó által végzett

igazán figyelemre méltó munka eredményeként egy, a kutatók és a nagyközönség figyelmére egyaránt számot tartó, értékes kötettel gazdagodott a magyarra ültetett antik irodalom tárháza.

T. HORVÁTH ÁGNES

Fémmadarak az Alföld felett

PUSZTAI JÁNOS: *Szentes és a repülés. 1909–1959 ... (1993)*. Szentes, 2005, Szentes Város Önkormányzata. 283 p.

Örömmel vettem kézbe Pusztai János szegedi kutató legújabb repülés- és helytörténeti kötetét. A repülés manapság a népszerű témák közé tartozik, különösen, ha a második világháborúval fonódik össze. Ez a kötet mégsem a divatot igyekszik meglovagolni, hisz már témaválasztásában is egyedi: híven a szerző eddigi munkásságához, most is a Dél-Alföld repüléstörténetének egy szeletét dolgozza fel, melyhez nemcsak a történelmi kíváncsiság köti, hanem személyes élmények, ismeretségek is hozzá kapcsolják. Bár helytörténeti jellegű kötet, mégsem marad meg tágabb kitekintés nélkül. A helyi repülés történetét az országos, néhol nemzetközi eseményekhez illesztve mutatja be.

A kötet tizenkét

fejezetre oszlik, melyek a történeti kronológiának megfelelően mutatják be a történet főbb szakaszait. Az első fejezet a repülés szentesi szárnybontogatását mutatja be, a hőskortól 1930-ig. Majd a következő fejezetek a repülőtér kiépítését, a sportrepülés beindulását, a katonai repülés hatását s a nemzetközi politika miatt (is) egye élenkülő repülő életet tárgyalja. Ahogy Magyarország, úgy Szentes repüléstörténetének meghatározó szakasza a második világháború. A felfordult világban egyre kevesebb a lehetőség a békés, polgári

szárnypróbálgatásra, minden egyre jobban alárendelődik a hadi igényeknek. De így is jelentős eredményeket mutatnak fel a szentesiek: sikeres vizsgák, teljesítményrepülések. Aztán mindent elsöpör a világegés: az átvonuló front pusztításai után előlről, a hőskorhoz majdnem hasonló szintről kell újrakezdeni. A háborús állapotok, a megszállt országra nehezedő tilalmak miatt csak 1947-ben kezdődhettek újra a gyakorlati repülések.

